

โอกาสในการศึกษาสำหรับกลุ่มผู้เปราะบาง*

นางสาวโชติมา สุรฤทธิธรรม

ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชน

หากพูดถึงคำว่า “กลุ่มเปราะบาง” คุณคิดว่าหมายถึงกลุ่มใดบ้าง กลุ่มเปราะบางหมายรวมถึงกลุ่มผู้พิการ ผู้ด้อยโอกาส และกลุ่มเปราะบางทางการศึกษา เด็กและเยาวชนในกระบวนการยุติธรรมก็ถือเป็นกลุ่มเปราะบางด้วยเช่นกัน และบางรายก็มีความเปราะบางที่มีมาอยู่ก่อนแล้วในด้านอื่น เช่น การเป็นผู้พิการทางกายในลักษณะต่าง ๆ เป็นผู้บกพร่องทางการเรียนรู้ เป็นต้น จากสถิติของกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน แสดงให้เห็นว่า เด็กและเยาวชนที่เข้าสู่กระบวนการยุติธรรมที่อยู่ในกลุ่มเรียนรู้ช้า คิดเป็นร้อยละ 16 ของจำนวนเด็กและเยาวชนทั้งหมด ด้วยความเปราะบางต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงวัยของการเจริญเติบโต ย่อมส่งผลให้เด็กและเยาวชนเผชิญกับข้อจำกัดต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการเข้ารับการศึกษานอกระบบต่าง ๆ ตามช่วงวัยได้อย่างปกติ ซึ่งการไม่สามารถเข้าถึงการศึกษาได้อย่างต่อเนื่องนั้นส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตในช่วงเวลาที่เหลืออยู่จนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ของเด็กและเยาวชนกลุ่มนี้อย่างมาก อย่างไรก็ตาม ปัญหาเหล่านี้ไม่ใช่มีความสำคัญอยู่เฉพาะประเทศที่ประสบปัญหาเท่านั้น แต่ถือเป็นสถานการณ์ปัญหาของโลกที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกำลังร่วมกันหาวิธีการแก้ไขและช่วยเหลือมาโดยตลอด เนื่องจากการประสบปัญหาของประเทศใดประเทศหนึ่งเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ว่าจะส่งผลกระทบต่อประเทศอื่น ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อมด้วย

แม้ว่าโลกมีความเจริญรุดหน้าทางด้านวิทยาการและเทคโนโลยี แต่สถานการณ์ทางการศึกษาของโลกยังคงเป็นเรื่องท้าทายมาโดยตลอด มีเด็กและเยาวชนประมาณ 260 ล้านคนทั่วโลกที่ไม่ได้เข้าถึงการศึกษาระดับประถมและมัธยม เมื่อพิจารณาถึงความเสี่ยงอันเกิดจากการสูญเสียคุณค่าที่จะเกิดขึ้นตลอดช่วงชีวิตของเด็กและเยาวชนเหล่านี้คิดเป็นมูลค่าถึง 17 ล้านล้านดอลลาร์สหรัฐ และจากจำนวนนักเรียน 235 ล้านคนทั่วโลกที่ต้องศึกษาต่อในมหาวิทยาลัย มีเพียงร้อยละ 40 เท่านั้นที่ลงทะเบียนเรียนต่อในมหาวิทยาลัย สำหรับภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิกมีเยาวชนจำนวน 27 ล้านคนที่รู้หนังสือ ซึ่งผู้ไม่รู้หนังสือส่วนใหญ่ผู้นั้นอยู่ในภูมิภาคเอเชียใต้ ซึ่งภูมิภาคเอเชียใต้มีอัตราการอ่านเขียนได้ของเยาวชนและผู้ใหญ่น้อยที่สุดเมื่อเทียบกับเอเชียภูมิภาคอื่น โดยประเทศอินเดียมีเยาวชนที่ไม่รู้หนังสือถึงร้อยละ 76 ในขณะที่ภูมิภาคกลางของเอเชียมีอัตราการอ่านเขียนได้ของเยาวชนและผู้ใหญ่เกือบร้อยละแปดสิบ นอกจากนี้ ปัญหาการเข้าถึงการศึกษายังสะท้อนให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียมกันทางเพศอีกด้วย นั่นคือ มีเด็กและผู้ใหญ่ที่เป็นเพศหญิงถึง 117 ล้านคนเป็นอย่างน้อยที่เป็นผู้ไม่รู้หนังสือ สถานการณ์เหล่านี้แสดงให้เห็นว่า การเข้าถึงการศึกษาและการศึกษาจนจบระดับมหาวิทยาลัยเป็นปัญหาในระดับประเทศไม่ใช่แค่ระดับปัจเจกบุคคลเท่านั้น

เมื่อพิจารณาถึงสาเหตุของการไม่ได้รับการศึกษา พบว่ามีหลายสาเหตุ ประกอบด้วยลักษณะของภูมิประเทศที่เป็นอุปสรรคต่อการเดินทางไปศึกษา สถานการณ์โรคระบาดหรือภัยอันตรายต่าง ๆ เช่น สงคราม ความขัดแย้งในลักษณะต่าง ๆ เช่น ทางความเชื่อและศาสนา เป็นต้น ความยากจน การกีดกัน

ทางเพศและเชื้อชาติ ความพิการ การเป็นผู้อพยพพลัดถิ่น และอื่น ๆ หากหยิบยกสาเหตุอันเกิดจากผลกระทบของโรคระบาด Covid-19 เพื่อให้เห็นผลกระทบอย่างชัดเจน พบว่า มีจำนวนเด็กนักเรียนที่อยู่ในกลุ่มเสี่ยงที่จะออกจากโรงเรียนถึง 6.7 ล้านคนในภูมิภาคเอเชีย โดยเพิ่มขึ้นจากเดิมร้อยละ 4 ส่วนประเทศไทยนั้นมีนักเรียนกลุ่มที่ยากจนที่มีความเสี่ยงที่จะออกจากโรงเรียนถึง 1.9 ล้านคน โดยประมาณ คิดเป็นมูลค่าของการสูญเสียจากการไม่ได้ศึกษาต่อของนักเรียนเหล่านี้ถึง 6.5 พันล้าน

เมื่อพิจารณาเพิ่มเติมในกลุ่มเยาวชนไทยที่ไม่ได้ถูกจ้างงานและไม่ได้อยู่ในระหว่างการศึกษาหรือฝึกงาน (หรือเรียกว่า NEET) พบว่า มีร้อยละ 18.9 หรือประมาณสองแสนสี่หมื่นรายที่มีความต้องการพัฒนาทักษะ ซึ่งในกลุ่มนี้มีเพียงเกือบเก้าหมื่นรายที่มีความพร้อมในการประกอบอาชีพ ส่วนกลุ่มที่ไม่ต้องการพัฒนาทักษะมีถึงหนึ่งล้านรายโดยประมาณ โดยในกลุ่มนี้มีเพียงหนึ่งแสนกว่ารายเท่านั้นที่มีความพร้อมในการประกอบอาชีพ ส่วนเหตุผลที่เยาวชนกลุ่มนี้อยู่ในสถานะ NEET เนื่องจากต้องการพักผ่อน คิดเป็นร้อยละ 24.4 รองลงมา คือ ไม่มีเวลา (ร้อยละ 21.7) ไม่สามารถหาหลักสูตรที่เหมาะสมกับตนเองได้ (ร้อยละ 18.9) และเป็นผู้พิการหรือมีปัญหาสุขภาพ (ร้อยละ 15.3) ตามลำดับ ซึ่งกลุ่มเยาวชน NEET ในกรุงเทพมหานครส่งผลกระทบต่อค่า GDP ของประเทศถึง 33.88 เปอร์เซ็นต์ ในขณะที่เยาวชนที่ศึกษาระดับปริญญาตรีมีแนวโน้มได้รับโอกาสในการประกอบอาชีพสูงกว่ากลุ่มเยาวชนที่ไม่ได้ศึกษาปริญญาตรี ดังนั้นการมีทางเลือกหรือรูปแบบการให้บริการทางการศึกษาที่สามารถรองรับความต้องการที่หลากหลายของเยาวชนน่าจะช่วยให้เยาวชนส่วนหนึ่งยังคงอยู่ในระบบศึกษาและศึกษาต่อได้มากขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่มที่มีข้อจำกัดส่วนบุคคล เช่น การเป็นผู้พิการ ต้องทำงานเลี้ยงดูตนเอง ต้องการศึกษาวิชาชีพที่สามารถนำมาประกอบอาชีพได้เลย มีเวลาน้อย ไม่สามารถเรียนได้ต่อเนื่อง เป็นต้น และเด็กและเยาวชนกลุ่มนี้ยังสามารถเพิ่มศักยภาพและความเจริญให้แก่ประเทศไทยได้เพิ่มขึ้นอีกด้วย

ด้วยข้อท้าทายจำนวนมากอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของสภาวะการณ์โลก หลักการสากลด้านการให้บริการทางการศึกษาจึงต้องมีการปรับปรุงและพัฒนาด้วยเช่นกัน โดยมีหลักการสากลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการศึกษาและการเรียนรู้ ดังนี้ การประกาศปฏิญญาอาเซียนว่าด้วยการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนที่ออกจากโรงเรียนในการประชุม ASEAN Summit ครั้งที่ 28 ที่ระบุม 7 องค์ประกอบที่จะเป็นต้องมี ได้แก่ Inclusivity – การเข้าถึงการศึกษาได้ของทุกคน, Equity – การได้รับการสนับสนุนและทรัพยากรที่เฉพาะ เนื่องจากการศึกษาเป็นเรื่องของความเสมอภาค ไม่ใช่แค่ความเท่าเทียม, Accessibility – การเข้าถึงการศึกษาเป็นความสำคัญลำดับแรก, Continuity – การรักษาไว้ซึ่งความต่อเนื่องของการได้รับการศึกษาโดยเฉพาะการศึกษาขั้นพื้นฐาน, Quality – การศึกษามีคุณภาพ เช่น ครู หลักสูตร วิธีการสอน สื่อการสอน และการประเมินผล, Flexibility – มีกลยุทธ์และวิธีการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่นและหลากหลาย, และ Sustainability – สร้างการเรียนรู้ให้เป็นเรื่องสนุกเพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ตลอดชีวิต

นอกจากนี้ยังมีสัญญาประชาคมของการศึกษาลำดับใหม่ที่มีเป้าหมายของการศึกษาที่เป็นการให้บริการเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวม และขยายขอบเขตสิทธิในการศึกษาจากการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นการศึกษาตลอดชีวิต (LLL) รวมถึงระบบการศึกษาจะต้องถูกปฏิรูปให้มีความเสมอภาค ยืดหยุ่น

เข้าถึงได้ และสอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปให้มากขึ้น โดยการศึกษาตลอดช่วงชีวิตควรถูกกำหนดไว้ในสิทธิมนุษยชน ซึ่งมีรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงการเรียนรู้ที่ก้าวข้ามประเทศและภาษาได้ตลอดเวลาและไม่มีค่าใช้จ่าย (Access to learning) มีความยืดหยุ่น (Resilience) นั่นคือ การให้ศึกษาสามารถยังคงดำเนินอยู่ได้ท่ามกลางวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ทั้งโรคระบาด เศรษฐกิจและการเมือง และสุดท้ายคือมีความโปร่งใส (Transparency) ทรัพยากรต่าง ๆ ทางการเรียนรู้ สิ่งอำนวยความสะดวก และเทคโนโลยีจะต้องเปิดกว้างต่อสาธารณะ

วัยผู้ใหญ่ก็เป็นกลุ่มเปราะบางที่เราต้องคำนึงถึงการสร้างหรือจัดหาบริการทางการศึกษาเพื่อตอบสนองต่อสิทธิมนุษยชนในเรื่องการเรียนรู้ตลอดช่วงชีวิตด้วยเช่นกัน และด้วยสังคมโลกรวมถึงประเทศไทยกำลังเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ เรื่องนี้จึงจำเป็นต้องถูกจัดความสำคัญไว้ในระดับต้น ๆ ไม่ต่างจากการศึกษาสำหรับกลุ่มเด็กและเยาวชนผู้เปราะบาง ในการประชุมระดับสากลว่าด้วยเรื่องการศึกษาครั้งที่ 17 ที่เมือง Marrakech ประเทศโมร็อกโก ประเทศสมาชิกเห็นพ้องต้องกันในการเร่งดำเนินการจัดการศึกษาเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่ที่รวมเอามิติของ LLL เข้าไปด้วยกันเพื่อให้สามารถบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals หรือ SDG 4) ให้ได้ภายในปี 2030 โดยมีมากกว่า 140 ประเทศที่ต้องการกำหนดให้มีสิทธิของการเรียนรู้ตลอดช่วงชีวิตผ่านการปฏิรูปการศึกษา ซึ่งมีกรอบแนวคิดที่ได้จากการประชุมดังกล่าว (Marrakech Framework) ที่ถูกรับไว้ 5 ประเด็นสำคัญ คือ (1) Right to LLL – การเรียนรู้และการศึกษาของผู้ใหญ่ (Adult Learning and Education หรือ ALE) เป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานและเป็นหัวใจสำคัญของ LLL โดย ALE มีส่วนให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและสร้างสันติภาพที่ถูกระบุไว้ในข้อบัญญัติของ UNESCO ด้วย (2) Inclusion – สนับสนุนการเข้าถึงการเรียนรู้ผ่านดิจิทัลของทุกคน ซึ่งรวมไปถึงผู้ใหญ่ด้วย เนื่องจากดิจิทัลสามารถขับเคลื่อนความก้าวหน้าทางการศึกษาแต่ขณะเดียวกันก็เป็นอุปสรรคที่ทำให้การเรียนรู้ต่าง ๆ มีความท้าทายด้วยเช่นกัน (3) Citizenship – ALE สามารถถูกกำหนดเป็นนโยบายที่ทรงพลังที่ก่อให้เกิดความแน่นแฟ้นของคนในสังคม เสริมสร้างการพัฒนาทักษะทางสังคมและอารมณ์และระบอบประชาธิปไตย ลดการแบ่งแยกกีดกัน และสนับสนุนให้เกิดสันติภาพในการอยู่ร่วมกันของพลเมืองโลก (4) Future of work – การเปลี่ยนแปลงของข้อมูลประชากร การปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 4 และการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศนำมาสู่การปฏิรูปทางเศรษฐกิจและตลาดแรงงานอย่างมาก โดยเฉพาะวิถีของการทำงาน โครงสร้างการจ้างงาน ลักษณะของงาน และศักยภาพและทักษะในการทำงาน และ (5) Climate action – เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศเป็นภัยคุกคามต่อมนุษยชาติ การศึกษาทางด้านสภาพภูมิอากาศจะต้องเป็นกระแสหลักในระบบการศึกษาตลอดช่วงชีวิต

เมื่อข้อเท็จจริงเกี่ยวกับปัญหาทางการศึกษาของโลกปรากฏ ไม่เพียงแต่การจัดการศึกษาสำหรับทุกช่วงวัยที่จำเป็นต้องมีการปรับปรุงและพัฒนาไปในทิศทางที่สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันและรองรับต่ออนาคต ผลผลิตที่ได้จากการศึกษาเรียนรู้ก็จำเป็นต้องไปด้วยกันกับลักษณะของสภาพสังคมและตลาดแรงงานด้วยเช่นกัน จึงจะทำให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตและเจริญงอกงามอยู่ได้ กรอบแนวคิดสากลสำหรับทักษะในการดำเนินชีวิตและการทำงานสำหรับศตวรรษที่ 21 สำหรับเด็ก เยาวชน และผู้ใหญ่

ประกอบด้วยทักษะหลัก 4 ทักษะ ได้แก่ (1) Social and emotional skills เกี่ยวข้องกับการสื่อสาร การทำงานร่วมกับผู้อื่นและการทำงานเป็นทีม การจัดการความขัดแย้งและการเจรจาต่อรอง และความฉลาดทางอารมณ์ (2) Cognitive and metacognitive skills เกี่ยวข้องกับการคิดเชิงวิเคราะห์วิพากษ์ ความคิดสร้างสรรค์ ความคิดเชิงกลยุทธ์ การแก้ปัญหาและการตัดสินใจ การรวบรวม จัดการ และวิเคราะห์ข้อมูล และการวางแผนการบริหารจัดการทางอาชีพ (3) Basic digital skills เกี่ยวข้องกับการใช้อุปกรณ์และโปรแกรมพื้นฐาน และการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับความปลอดภัยทางออนไลน์ และ (4) Basic skills for green jobs เกี่ยวข้องกับการตระหนักถึงสิ่งแวดล้อม การลดและการจัดการขยะและของเสีย และการใช้พลังงานและน้ำอย่างคุ้มค่า

หลักการหรือแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนการจัดการศึกษาให้แก่บุคคลโดยเฉพาะกลุ่มผู้เปราะบางถูกนำมาดำเนินการโดยหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนา รูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่หลากหลายขึ้น เช่น การศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ (Functional education) การจัดการศึกษาโดยผู้ปกครอง/มูลนิธิเพื่อเป็นทางเลือกและลดข้อจำกัดการเข้าถึงการศึกษา การจัดการศึกษาเป็นโมดูลอาชีพเพื่อให้ตรงกับความต้องการของผู้เรียนมากขึ้น เป็นต้น และการปรับ การจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับแนวคิดการศึกษาตลอดช่วงชีวิต (Lifelong learning หรือ LLL) เช่น ธนาคารหน่วยกิตเพื่อเพิ่มความยืดหยุ่นให้กับผู้ที่ไม่สามารถศึกษาได้อย่างต่อเนื่องกลับมาเรียนได้อีกเมื่อมีความพร้อม ขณะเดียวกันจะเห็นได้ว่า การจัดการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนในกระบวนการยุติธรรมมีทางเลือก และเข้มข้นมากขึ้นเช่นกัน ซึ่งไม่ใช่เพียงแค่การตอบสนองต่อความต้องการที่หลากหลายของเด็กและเยาวชน เท่านั้น แต่ยังเป็นการเตรียมความพร้อมแก่เด็กและเยาวชนกลับออกไปใช้ชีวิตในสังคมและสามารถเรียนรู้ และพัฒนาได้ด้วยตนเองอีกทางหนึ่ง เหล่านี้คือการปรับตัวและพัฒนาการให้บริการทางการศึกษาเรียนรู้ ที่ถูกขับเคลื่อนทั้งองค์ภาพเพื่อลดความเหลื่อมล้ำและเพิ่มการเข้าถึงการศึกษาของทุกคนโดยเฉพาะ กลุ่มผู้เปราะบาง

สำหรับอนาคตนั้น เราอาจจำเป็นต้องกำหนดทิศทาง เป้าหมาย และวางแผนการจัดการศึกษา ในอีก 5 ปี หรือ 10 ปีข้างหน้า โดยสามารถพิจารณาพร้อมกับกรอบคิดการจัดการศึกษาสากล เพื่อกำหนด แนวทางการดำเนินงานด้านการศึกษาที่ควรจะต้องเกิดขึ้นในอนาคต นั่นคือ การจัดการศึกษาจำเป็นต้อง มีการปรับตัวและพัฒนาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและคาดการณ์ยาก โดยเฉพาะด้านดิจิทัลเทคโนโลยี ซึ่งกรอบการทำงานของกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนด้านการศึกษา ที่ผ่านมามีการเพิ่มเติมจากเดิมที่ให้เด็กและเยาวชนทุกคนได้รับการศึกษาถ้วนหน้าในระหว่างถูกควบคุมตัว ไปเป็นการจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นตามความสนใจและถนัดของเด็กและเยาวชนแต่ละราย นั่นคือ ให้ความสำคัญ ในความแตกต่างระหว่างบุคคล และการส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้ในสิ่งที่สนใจ เมื่อพิจารณา ถึงอุปสรรคและข้อจำกัดของหน่วยงานภาครัฐที่อาจจะยังคงอยู่แม้เวลาผ่านไป ทักษะทางด้านดิจิทัล น่าจะเป็นสิ่งที่เราไม่อาจมองข้ามได้ การให้เด็กและเยาวชนฝึกทักษะนี้น่าจะเป็นประตูสู่คลังความรู้ ที่ไม่มีที่สิ้นสุดในโลกอินเทอร์เน็ตที่เด็กและเยาวชนจะสามารถค้นคว้าหาความรู้และต่อยอดความสนใจ

ของตนเองไปสู่การพัฒนาตนเองและประกอบอาชีพได้อย่างต่อเนื่องและไม่มีขีดจำกัด และด้วยทักษะนี้ก็สามารถทำให้เด็กและเยาวชนเหล่านี้สามารถเรียนรู้ได้ต่อเนื่องในทุกช่วงวัยด้วย

การอ้างอิง

สรุปผลการปฏิบัติงานทางจิตวิทยา ประจำเดือนมิถุนายน 2566. กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน กองพัฒนาระบบสุขภาพเด็กและเยาวชน.

UNESCO, The World Bank, and UNICEF. Mission: Recovering education in 2021. Retrieved from <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/675f44dfad2b034dd0bc54ba2da25839-0090012021/original/BROCHURE-EN.pdf>

United Nations Children’s Fund & College of Population Studies, Social Research Institute, Chula Unisearch (2023). *In-depth Research on Youth Not in Employment, Education or Training (NEET) in Thailand*. Bangkok: UNICEF.

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Reimagining our futures together: a new social contract for education. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379707>

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization , UNESCO , UNICEF, and et al. WHAT’S NEXT? Lessons on Education Recovery: Findings from a Survey of Ministries of Education amid the COVID-19 Pandemic. Retrieved from https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/lessons_on_education_recovery.pdf

หมายเหตุ *เป็นการสรุปข้อมูลที่ได้เรียนรู้จากการประชุม เรื่อง สภาวะการณ์ โอกาส และศักยภาพของผู้เรียน กลุ่มเปราะบาง เพื่อการเติบโตบนเวทีโลก (กลุ่มผู้พิการ ผู้ด้อยโอกาส และกลุ่มเปราะบางทางการศึกษา) ในวันที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2566 จัดโดยสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา